

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ В ПУБЛІЧНОМУ ВИСТУПІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті досліджується невербальні засоби впливу на аудиторію на основі виступу Ліни Костенко під час харківської презентації її першої прозової книги "Записки українського самашедшого".

Ключові слова: публічний виступ, жанр презентації, мовна особистість, невербальне спілкування, невербальні засоби впливу.

The article investigates nonverbal means of influence on the audience on the base of Lina Kostenko's speech during the presentation of her first prose book "Notes of a crazed Ukrainian" in Kharkiv.

Key words: public speech, genre of presentation, language personality, nonverbal communication, nonverbal means of influence.

В статье исследуется невербальные средства влияния на аудиторию на основе выступления Лины Костенко во время харьковской презентации ее первой прозаической книги "Записки украинского самашедшого".

Ключевые слова: публичное выступление, жанр презентации, языковая личность, невербальное общение, невербальные средства влияния.

Вербальна й невербальна мови не існують ізольовано одна від одної, їхня правильна взаємодія між собою – це виразна ознака вміння певної особистості впливати на інших. Найбільш поширеним жанром, де використовується така взаємодія, є публічні виступи, а саме промови, які мають вплинути на певну цільову аудиторію.

Ще в Давньому Римі й Давній Греції, де було досить розвиненим ораторське мистецтво, звертали увагу не тільки на вербальну частину промови, а й на невербальну, але саме впродовж

останнього десятиліття значно зросло наукове зацікавлення саме цією складовою виступу, тому що вона є предметом дослідження багатьох наук: лінгвістики, психології, етнопсихології, педагогіки, культурології, соціології, політології та ін.

Актуальність дослідження невербальності в публічному виступі Ліни Костенко зумовлена необхідністю визначити більш конкретно взаємодію письменниці як промовця з аудиторією, а також детальніше розглянути її з погляду теорії мовної особистості.

Метою роботи є аналіз невербального спілкування за різними критеріями та визначення його впливу на аудиторію під час промови письменниці.

Джерелом фактичного матеріалу є запис виступу Ліни Костенко на презентації книги "Записки українського самашедшого".

Аналіз засобів невербальної комунікації дає змогу виявити такий аспект комунікативного процесу, як наміри його учасників, а також зрозуміти їх внутрішній і зовнішній стан.

Комунікативний процес реалізується за допомогою певних засобів – знакових систем. За критерієм останніх можна визначити невербальне та вербальне спілкування. Австралійський спеціаліст "з мови рухів тіла" Альберт Мехребієн стверджує, що за допомогою слів передається лише 7 % інформації, зате за допомогою звукових засобів (включаючи тон голосу, інтонацію тощо) – 38 %, а міміки, жестів, пози – 55 % [4, с. 173-174].

Вагомими причинами використання Ліною Костенко певних невербальних засобів спілкування є біографічні факти, котрі й сформували її духовний, емоційний світ, що згодом вплинув на багату та яскраву міміку й жестикуляцію.

Оскільки поетеса навчалася в Київському педінституті та Московському літературному інституті імені Максима Горького, можна сказати, що ще тоді визначилася її професійна спрямованість – "людина – людина" або ж "людина – мистецтво", що так чи інакше тісно пов'язана зі спілкуванням.

Варто згадати, що Ліна Василівна має неабиякий досвід публічних виступів. Зокрема, це презентації збірки віршів "Річка

Геракліта" й історичного роману "Берестечко", а також читання лекцій в Києво-Могилянській академії.

Розглянемо вплив невербальних засобів на аудиторію у виступі Ліни Костенко на презентації її першої прозової книги "Записки українського самашедшого", що відбулася 7 лютого 2011 року в Харкові (за відеозаписом).

З визначенням жанру цього публічного стилю допомогла сама Ліна Костенко, яка заявила у своїй промові: *"Це ж не формат презентації. Презентація – це щось вужче, локальніше. Зібратися, поговорити про книгу [...] Але в театрі імені Франка в Києві на запрошенні було написано: "Творчий вечір в рамках презентації". Цього жанру я не розумію. Я кажу: "А може, презентація в рамках творчого вечора?" Бо якщо це творчий вечір, так чому тільки мій? [...] Тепер я би хотіла коротко все-таки зробити презентацію в рамках творчого вечора"*. Самі ж організатори представили це зібрання як творчий вечір.

Ми визначаємо жанр цього публічного виступу як презентація, що складається з двох частин:

1) виступу ведучого Івана Малковича, який запрошує на сцену Ліну Костенко з її невеликою промовою, що і є предметом нашого дослідження;

2) відповідей Ліни Костенко на запитання аудиторії.

Текст промови Ліни Костенко, звичайно, є підготовленим нею заздалегідь. Але зазвичай – це "скелет", оскільки живий мовний потік може бути чимось порушений або ж трохи відхилений від теми, зважаючи на талант письменниці та її високу обізнаність в усіх сферах, і також специфіку спонтанного мовлення перед аудиторією.

Друга ж частина презентації, яка проходила в жанрі запитання-відповіді, була винятково експромтом, хоча більшість подібних питань ставилися Ліні Костенко й до цього.

Після запрошення ведучим Іваном Малковичем письменниця вийшла до місця промови спокійним, нешвидким, розміреним кроком. Як людина з досвідом, письменниця спочатку оглянула аудиторію, посміхнулася, а потім уже привіталася за допомогою жесту, тобто встановила безпосередній контакт.

Слід зауважити, єдине, що здивувало (у негативному значенні), – зовнішній вигляд: не знятий верхній одяг й сумка на плечі, що створює ефект, начебто Ліна Василівна кудись поспішає і таким жестом просить її не затримувати. Проте це також підтверджує й імідж мобільної, заклопотаної жінки-письменниці, який можна пояснити її ж фразою: "*Головне встигнути написати*". Тим паче в такому стилі одягу на людях вона з'являється доволі часто, наприклад, знову ж таки на презентаціях "Берестечка" та "Річки Геракліта".

Незважаючи на це, загалом Ліна Костенко викликала в аудиторії привітне й приязне ставлення з перших секунд, чого досягла завдяки своєму пильному погляду, легкій, природній посмішці та впевненій позі.

Хоча Ліна Костенко заявляє, що є "непублічною людиною", але у цій ролі промовця вона відповідає своєму статусу жінки-письменниці.

Як відомо, інтелігентні люди вбираються скромно або вишукано, але неодмінно охайно і з почуттям міри, добираючи одяг за віком, характером, способом життя, вдало приховуючи вади в своїй зовнішності. Ці всі ознаки вишуканого інтелігента помітні й у зовнішньому вигляді Ліни Костенко: акуратна зачіска, манікюр і вдало дібраний лак, макіяж, який маскує недоліки й підкреслює привабливі риси обличчя (зокрема очі), прикраси та аксесуари (шарф, кулон, браслет), що гармонійно поєднані із зовнішнім виглядом. Але дібраний колір одягу є не найкращим варіантом. Відомо, що чорний колір старить людину. І не тільки тому, що це колір жалоби, а й тому, що на чорному тлі стають виразнішими зморшки (вони менше помітні, якщо обличчя освітлене знизу: саме цим визначається ефект білого комірця, білої блузи) [2, с. 292-293]. У Ліни Костенко білий комірець замінено фіолетовим шарфом, що є також не дуже вдалим рішенням.

Однією з таємниць успішного виступу є зручність костюма, можливість почуватися в ньому комфортно. Ліна Василівна поводить себе спокійно, вільно й невимушено, адже одяг письменниці не обмежує її рухи.

Важливою для характеристики невербаліки є проксеміка – система використання простору. Презентація відбувалася на

сцені Харківського національного академічного театру опери та балету імені Миколи Лисенка, що є вдалим вибором. Зали драматичних театрів будуються за принципами архітектурної акустики. Для цього потрібна наявність інтенсивного прямого звуку, дифузне звукове поле, оптимальний час реверберації (залишкове "післязвуччя" у закритих приміщеннях) та ізоляція приміщень від зовнішніх звуків та шумів.

Мікрофони в залі дали можливість регулювати мовну та музичну передачі й доводити їх до бажаного сприйняття. Отже, усі ці акустичні властивості приміщення забезпечили якісне звучання голосу та вплинули на чіткість і розбірливість промови Ліни Костенко.

Використання ефективних джерел світла відповідно до вибраного способу освітлення (у нашому випадку таким є "м'яке світло") дало змогу виконати певні вимоги щодо системи освітлення: забезпечити достатньою кількістю світла; вдалою рівномірністю освітлення в робочій зоні; збалансованим розподілом яскравості в приміщенні; відсутністю бляклості.

Міжособистісний простір тісно пов'язаний із моделюванням аудиторії. Щоб виділити зони спілкування, для початку необхідно простежити контакт оратора зі слухачами, який ґрунтується на їхніх соціально-демографічних, суспільно-психологічних та індивідуально-особистісних ознаках.

Отже, можна відразу виділити дві групи людей, з якими взаємодіє Ліна Костенко – це аудиторія та інші учасники презентації, які, по суті, теж є слухачами письменниці. Хоча зібрала всіх одна мета, проте їхні завдання й пріоритети дещо відрізняються, тому потрапляють ці дві групи людей у різні зони спілкування.

Так, у зону особистого спілкування (0,5 – 1,5 м) Ліни Костенко потрапили саме учасники презентації, які водночас є її колегами, знайомими та друзями. А саме: ведучий Іван Малкович, Ольга Богомолець, яка співає пісні на вірші Ліни Василівни, український музичний гурт "Хорея Козацька" під орудою Тараса Компаніченка. Відділяє нашого оратора від аудиторії в залі простір, що є зоною публічного спілкування (понад 3 м). Але цей простір Ліна Василівна заповнила позитивною енергетикою, яка налаштувала зал на краще сприймання виступу: *"А я, знаєте, з такої відлюдності, я ж не*

публічна людина, я звикла до тиші. Вимикаю телефон і пишу [...] Але коли приходять люди, і коли я чую таку енергетику залу, дивовижну енергетику, я раптом думаю, що час від часу треба виходити до людей[...] Даремно хтось хвилю ганяє, каже: "Ой, як Ви поїдете в Харків? Там так і так..." Скрізь люди, скрізь ми, і скрізь, от я відчула в оцьому турі, що скрізь є єдність".

Протягом усієї промови Ліна Костенко намагалася підтримувати цей зв'язок не тільки вербально, звертаючись до аудиторії чи окремої людини ("А бачите, ви киваєте, бо ви знаєте!"), а й невербально, за допомогою інтонації, міміки та жестів рук, які вказують на зал.

Для аналізу вербальних і невербальних засобів в усному мовленні ми послуговуємося терміном "конгруентність", який визначають як відповідність вербальних та невербальних чинників повідомлення, узгодженості всіх його складових частин, зумовлених прагненням "підлаштуватися" під співрозмовника, знайти з ним контакт [7, с. 185]. У виступі Ліни Костенко рівень конгруентності є цілком адекватним:

"Все!"	помах рукою в сторону; незадоволений погляд	достатність
"Хоч на стільки встаньте"	показує вказівним і великим пальцями невелику відстань; зневажлива міміка	жест означає невелику відстань; применшення чогось
"Про книгу!"	вказівний палець вперед	уточнення

Лише інколи жести не відповідають сказаному:

"Я зрозуміла ..."	показує три пальці (великий, вказівний, середній) долонею до себе	жест не має спеціального значення
"... є своя специфіка..."	вертикальна долоня до аудиторії на рівні грудей	зупиняючий жест

Наголосимо на загальних особливостях жестикуляції Ліни Костенко:

– постійно поправляє сумку, що може мати подвійне значення – схвильованість чи некоректне ставлення до глядачів (начебто письменниця кудись поспішає);

– час від часу ховає ліву руку в кишеню, що, ймовірно, відображає певний зовнішній дискомфорт (немає куди подіти руку);

– зазвичай тіло розслаблене, що означає відчуття душевного комфорту.

Деякі жести є обдуманими, навіть продуманими, але іноді – й неусвідомленими, що може в чомусь викрити оратора. Наприклад, Ліна Костенко, говорячи про манію величі, мимоволі показує рукою на себе. Цей жест визначаємо повністю конгруентним, тобто таким, що збігається зі сказаним вербально, оскільки підсвідоме проявляється ззовні саме за допомогою невербаліки.

Середня частотність та сила жестів Ліни Костенко (на що впливає також і культурна, і національна приналежність) свідчать про рівноваженість і повний контроль над собою. Майже всі жести логічні й відповідають вербальному спілкуванню.

Під час спілкування інформативну функцію також виконує міміка. Середньорухома міміка письменниці асоціюється з розсудливістю, спокоєм і душевною гармонією. З мімікою тісно пов'язаний візуальний контакт, бо є, власне, її складовою.

Із першої хвилини на сцені Ліна Василівна показала і свою душу й змогла побачити душу своїх слухачів: *"Але знову ж таки, коли я бачу такий зал, от я вже до вас звикла, я виокремлюю обличчя, навіть декого знаю. А моя однокурсниця по літінституту, Наташа Дурова, вона циркачка, як ви знаєте, вона казала: "Ліна, если тебе страшно, ты всегда выбери какое-то лицо, какие-то глаза в зале и обращайся к этому человеку, к этому лицу, к этим глазам. И тогда получится такой контакт". Так я вам скажу, оце я вибирала-вбирала... і я би кожного з вас вибрала"*.

Спілкувалася Ліна Василівна українською мовою з використанням окремих словосполучень та речень російською (*"с переменным успехом"*, *"Говорят, в Испании какая-то донна должна взойти на престол. Но это невозможно, чтобы донна взошла на престол. На престоле должен быть король"*) й іноді вкрапленнями русизмів (*"це одна страна"*, *"двадцять год"*).

У мовленні ораторка допускає мінімум орфоепічних помилок, хоча не завжди дотримується чіткості й ясності у вимові. Час від часу правильній артикуляції заважає вік. Зокрема, це стосується гаркавості та присвистування у вимові приголосних. Також чинником неякісної вимови є велика тривалість усієї презентації (близько двох годин), під час якої значну частину часу виступає саме Ліна Костенко, тому в деяких місцях вона запинається та ковтає звуки й склади: *виокремся* (виокремився), *настіки* (настілки).

Інтонація завжди відповідає тексту промови. Уміння тримати паузи (наприклад, під час виходу на початку промови) і розставляти їх за логікою тексту також сприяють кращій зосередженості аудиторії. Завдяки гарно налаштованому контакту зі слухачами Ліні Костенко повністю вдається передати за допомогою голосу свої емоції, почуття та думки. Яскраво це можна побачити в зачитуванні поетесою своїх віршів: вона повністю перевтілюється в ліричного героя, про що свідчить не тільки її інтонація, модуляція голосу, а й міміка та жести.

Письменниця вибрала правильний темп: помірний. Але залежно від змісту тексту вона змінює його на пришвидшений та повільніший. Правильна техніка дихання, середній тон та оксамитовий тембр – ось що є результатом приємного, багатого на різні відтінки голосу. Музичності голосу додає модуляція: Ліна Василівна вчасно й правильно змінює тональність, силу, ритм і звучність свого голосу.

Отже, цікавим дослідження є тому, що поєднало в собі два аспекти: лінгвістичний і психологічний. З погляду лінгвістики ми досліджуємо публічний виступ як жанр стилю масової інформації. Саме він є одним із найвпливовіших усних. Тому засобом його вираження є не тільки вербальне, а й невербальне спілкування, яке є об'єктом вивчення насамперед психології. Аналіз засобів невербальної комунікації на прикладі виступу Ліни Костенко дав змогу схарактеризувати взаємодію промовця з аудиторією й описати, яким чином можна досягти кращого контакту зі слухачами, більшого впливу на них та якіснішого результату, визначеного оратором заздалегідь. А зважаючи на те, що нами з'ясовано специфіку лише

невербального спілкування, подальшу перспективу наукового пошуку становить зіставлення вербальних і невербальних засобів впливу на аудиторію у жанрі публічного виступу знакових постатей для нашої історії та культури.

1. Абрамович С.Д. Риторика : Навч. посібник / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова – Львів : Світ, 2001. – 240 с.

2. Етика ділового спілкування : Навч. посібник / [Гриценко Т.Б., Гриценко С.П., Іщенко Т.Д. та ін.] ; за ред. Т.Б. Гриценко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

3. Леммерман Х. Учебник риторики. Тренировка речи с упражнениями : Пер. с нем. – М. : АО "Интерэксперт", 1999. – 256 с.

4. Мацько Л.І. Риторика : Навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 311 с.

5. Мацько Л.І. Стилїстика української мови : Підручник / [Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько] ; за ред. Л. І. Мацько. – К. :Вища шк., 2003. – 462 с.

6. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам / А. Пиз. – Нижний Новгород : "Аль-Кью", 1992. – 262 с.

7. Філоненко М.М. Психологія спілкування : Підручник / М.М. Філоненко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 224 с.